

Kätilö kasvattajana – ja kasvatettavana

Teorian opettamisesta taiteilijoille

Max Ryytänen

Lehtori, Porin taiteen ja median osasto
Taideteollinen korkeakoulu

Platon on välittänyt meille Sokrateen käsityksen filosofista kätilönä. Tästä suullisesta, lähtökohtaisesti soveltavasta filosofoinnin tavasta on paradoksaalisesti tullut historiaa Platonin tekemien kirjallisten muistiinpanojen seurauksena. Teksteissä, joita kutsutaan dialogeiksi, tapaamme Sokrateen keskustelemassa ystävien, kilpailijoiden ja oppilaiden kanssa. Sokrateen filosofoinnin tapa on johdattelua ja provosoiva, ja se vaatii toisen osapuolen antautumista avoimeen keskusteluun. Sokrateen paikoin riitaisallekin johdatukselle alistutaan auliisti. Keskustelukumppanit vaihtavat kivuttomasti näkökantojaan kun he häviävät väittelyn tai tulevat ympäripuhutuksi – mikä lienee Platonin kirjallista ansiota.

Dialogit ilmaisevat metaforallisesti jotakin siitä, miten toisen ihmisen kanssa keskusteleminen auttaa kirkastamaan ajatuksia. Kaikki ovat joskus kokeneet jonkun ystävän, vihollisen tai pinnallisemmin kohdatun ihmisen kynneneen selvittämään meille keskustelussa sitä mitä me oikeastaan ajattelemme tai mitä me haluamme, jopa paljastamaan meille sitä ”keitä me olemme”. Tähän perustuu moni konsultointi: tullaan ja kuunnellaan, pannaan sanoiksi se mitä asiakas oikeastaan itse haluaa, tai selvennetään jo olemassa olevaa suuntaa. Joskus käyttöön annetaan yksinkertaisesti vaan uusi sana, joka paljastaa asiakkaalle hänen toimintansa luonteen. ”Siinä se on! Just tota me ollaan haettu!”

Kun puhutaan länsimaisesta nykyaikajattelusta ja kulttuuriperinteestä, seisetaan huomattavasti isomman ja kompleksisemmän jättiläisen harteilla kuin Sokrateksen aikaan. Ajatus siitä, että joku on filosofi pohjaa tämän henkilökohtaisten näkemysten ja tämän käymien keskustelujen lisäksi aina myös siihen, miten hän ankkuroituu perinteeseen ja ammattikuntaan, miten hän täyttää ”ammattilaisen” ja ”asiantuntijan” kriteerit. Kaanonin (ja nykyään myös hallinnollisten pelien) osaamisen lisäksi ”kätilöt” joutuvat toisaalta työtilanteeseen, jossa heillä ei enää ole

aikaa, institutionaalista tilaa, tai välttämättä edes ”roolia”, kulttuurista lupaa osallistua opiskelijan kehitykseen kädestä pitäen. Akateemisen opetuksen malli perustuu tiedon kaatamiseen opiskelijan päähän, ja tärkeänä nähdään opiskelijan ohjaaminen klassikoiden ja / tai nykytutkimuksen perusteiden kautta ajattelemaan ”omalla tavallaan”. Oppi on oivaa, mutta usein asetetaan niin tiukkoja rajoja, että niitä noudattamalla ei tuoteta uudistuksia, innovaatioita ja mielenkiintoisia repeämiä. Valitettavasti nämä säädökset puskevat päälle myös tutkimusrahoituksen suunnalta. Pedantin rivitutkimuksen rinnalla on vain vähän tilaa uudelle ja kokeilevalle. Lisäksi filosofia nähdään tieteellisen kirjoittamisen tyyllilajin hallitsemana rajatusti kirjallisena aktiviteettina.

Toki juuri filosofia eri muodoissaan on edelleenkin oppiala, jossa tehdään persoonallisia valintoja sekä kirjoittamisen että opettamisen suhteen – usein oman urakehityksen vastaisesti. Mutta sadan opiskelijan massaluennolla tai seminaarityöskentelyn tiukan aikataulun ja ahtaamattoman lukupaketin puitteissa radikaalintakaan on vaikea puhua kättilön roolista.

Kättilöä lähimmäksi pääsee taidekorkeakoulun teoriaopettajana.

Asiakaspalvelua ja navigointiapua

Taidekorkeakoulun teorianopettaja – kuten minä, taideyliopistoon loikannut filosofi – on yliopistokollegaansa enemmän keskustelijan roolissa, mutta yksi asia hänen työskentelyssään erottaa hänet lähtökohtaisesti Sokrateen mallista. Sokrates puhuu kumppaninsa ympäri, johdattaa heitä. Teoriaopettaja tuntuu usein pääsevän / joutuvan asiakaspalvelijan osaan.

Toki teorian opettaja saa välillä puhua pitkäänkin, luennoida, tai maalata uusia maailmoja opiskelijoiden silmien eteen – kuten yliopistolla – mutta usein on niin, että opiskelija etsii määrätietoisesti pitkospuuta ja niiden sijoitteluapua jotta hän pääsisi valitsemaansa tuntemattoman suon yli. Suo on usein valittu sen mukaan mitä hän tekee taiteilijan ominaisuudessa, eikä välttämättä suon itsensä kiinnostavuuden, siitä omatun tiedon takia. Opiskelija ottaa valokuvia – ja haluaa kirjoittaa niistä. Kun kuvien aiheena on luonnon saastuminen, haluaa hän pohtia luontoa ja ympäristökysymyksiä, ja kun töitä tehdään digitaalisesti tai vaihtoehtoisesti jollakin vanhamedialla, tämäkin jättää jälkensä siihen, mihin opiskelija haluaa päästä, mitä teoreettisia reittejä hän haluaa kulkea. Teoria seuraa yleensä jollakin tavalla opiskelijan taiteellista työskentelyä, eikä opiskelija välttämättä tiedä mitään siitä teoreettisesta materiaalista jonka kanssa hän aikoo ottaa yhteen. Toki metodin valinta (ellei

opiskelija ole jo omaksunut jotakin teoreettista koulukuntaa elämäntehtäväkseen) seuraa usein ohjaajan asiantuntemusta ja rajoituksia, mutta paljon riippuu opiskelijan intohimoista. Ei ole yhtä paljon valmiita reittejä ja rajoja kuin yliopistolla.

Tässä roolissa teorian opettaja on tavallaan kaikkea muuta kuin Sokraattinen. Sokrates tunkeutui väkisin keskustelukumppaninsa maailmaan, ja kättilön työn lisäksi oikeastaan myös tekaisi lapset – käänsi keskustelukumppanin ajattelemaan omalla tavallaan. Teoriaohjaaja havahtuu usein osallistuvansa vain synnytykseen, ei lapsen tekemiseen ja tuottamiseen sisällöllisesti, ei edes pohjakaanonin päänkaatamiseen opiskelijalle. Usein teoriaohjaajat sanovat toisilleen olleensa täysin yllättyneitä ohjattujen tai kurssilaisten tekemistä lähdekirjallisuuden käyttöön ja kirjoittamiseen liittyvistä ratkaisuista. On vain lähdettävä opiskelijan kyytiin. Miten virkistävää! Samalla kun kytkennät ovat yllättäviä, niissä on tuoreutta. Ja ehkä se, ettei taiteilija ota teoriaa kuolemanvakavasti, se ettei hän liitä sitä tiukasti osaksi identiteettiään vaikka hän siitä innostuisikin, vapauttaa ja innoittaa hänet ottamaan vapauksia jotka johtavat ajatuksia herättäviin tuloksiin. Vapaampi kokeilu johtuu tuskin myöskään yksin siitä että kyseessä on taiteilija, perinteisesti luovana pidetyn ammattikunnan edustaja, tarvitaanhan luovuutta yhtä paljon hyvässä tutkimustyössä. Kyse on ainakin osittain siitä, että yliopistokulttuuri on jähmeää, ja paljon enemmän ”oikein tekemisen” normien ohjaamaa.

Toki on sellaisiakin teoriaopettajia, jotka tuovat mukanaan yliopistomalleja opetukseen. He kaatavat tietoa opiskelijoiden päähän, saavat ylipuhuttua heitä akateemisen ajattelun puoliuskonnollisiin ja dogmaattisiin lahkoihin, tai muuten vaan opettavat heidät pelkäämään teorian ”suuria nimiä”, mutta nähdäkseni he eivät dominoi taidekorkeakoulujen teoriakoulutusta (ainakaan vielä). Taidekorkeakouluissa kannattaakin tiedeprofiilia nostettaessa pohtia sitä, mitä tämän hetken ilmapiiristä halutaan säilyttää ja miten luovaa vapautta voitaisiin vaalia – mikäli se nähdään tärkeänä. Onko esimerkiksi tieteelliseen, ei taiteelliseen tutkimustyöhön pyrkiminen Taikissa este tulevaisuuden luovuudelle, kuivan pedantin tutkimusotteen puolustuspuhe? Uskoakseni, toivoakseni näin ei tarvitse olla.

Puhetta, tekstiä, toimintaa

Toiminta taidekouluissa on enemmän suullista kuin kirjallista. Opiskelija haluaa keskustella ja siihen on varattu aikaa työaikataulusta. Kysytään paljon, ei pelätä esittää ns. tyhmiä kysymyksiä jotka osoittavat lukeneisuuden puutetta. Kunpa tämä ilmapiiri olisi siirrettävissä yliopistoihinkin: on niin paljon helpompaa keskustella suoraan ja toisen aukot tietäen. Tässä

ilmapiirissä opettajankin on helpompi sanoa, ettei ole lukenut jotakin kirjaa josta tulee puhe. Taidekorkeakouluissa jopa maisteritason opiskelijoille saattaa olla jopa sovittu ja kustannettu ulkopuolista ohjausta jota he voivat hakea keneltä haluavat. Tämä kuulostaa tiedeyliopistokoulutuksen saaneen mielestä luksukselta. Jälleen yksi sokraattinen resurssi lisää! Taideopiskelijat juoksevat myös enemmän erilaisissa seminaareissa kuin yliopisto-opiskelijat. Syy voi olla huonompi vieraiden kielten lukemisen taito: käydään seminaareissa, missä puhutaan suomeksi asioista, joita olisi vaivalloista opiskella vaikkapa englanninkielisistä (ranskasta ja saksasta puhumattakaan) kirjoista. Harva taiteilija on myöskään rutinoitunut lukija. Yhtä lailla taiteilijoille on oman tekemisensä kautta myös tullut tavaksi jakaa kokemusta yhteisöllisesti, ja tehdä asioita yhdessä. Harva taiteilija-tutkija tekee työtä eristäytyneenä, kun taas yliopistokulttuurissa tahallisia eristäytyjiä riittää.

Tiedeyliopiston opetuksessa opiskelijan on usein opittava monia erilaisia ajattelun ja tutkimuksen malleja. Jos palataan suometafaaraan, on ylitettävä kymmenen suota ja pitkospuut ovat pitkälti jo valmiiksi paikallaan. Tämä synnyttää tietysti myös teoriavihaa. Jotkut (yllättäen harvat) taiteilijat vihaavat ylipäättensä teoriaa joutuessaan sisällyttämään sitä vastahakoisesti opintoihinsa. Tiedeyliopistolaisen viha ja inho, silloin kun sitä ilmenee, suuntautuu enemmänkin tiettyihin teorian muotoihin tai tutkimuksen tapoihin. Hän joutuu kulkemaan sellaistenkin koulukuntien soiden läpi joista hän ei pidä tai jotka kiinnosta häntä alkuunkaan. Taideyliopistoissa pakotteet on minimoitu, joten yleistunnelma on uteliaampi, sen kun vain valitsee suonsa. Perille pääsykään ei aina tunnu niin tärkeältä. Välillä opettaja ja opiskelija löytävät kummatkin itsensä tuntemattomasta maisemasta. Opettaja voi vain luottaa siihen, että hän tuntee monta suota jo ennestään ja ryhtyä sen pohjalta tekemään suosituksia siitä, mihin pitkospuuta voisi sijoittaa. Hyvän ohjaajan tulisi ehkä mielellään olla jossakin vahva, mutta ennen kaikkea hänellä olisi hyötyä laaja-alaisuudesta – toisin kuin tiedeyliopistossa, jossa kapea-alaisuus on valttia, joskus jopa uskottavuuden mittari.

Keskustelusta teorianopettajan tai -ohjaajan kanssa tulee taideyliopistossa helpommin yhteistä totuuden etsintää syvällisessä filosofisessa merkityksessä, kun taas tiedeyliopistolla ollaan pakostakin useissa tapauksissa vaan siirtämässä tietoa ja teknistä osaamista (tiedonsiirto ei tietenkään sekään ole arvotonta!). Yliopistolla vain poikkeustapauksissa, opettajan käsitellessä erityistä aihetta, kurssille tulee tästä aiheesta kiinnostunut oppilas, jonka kanssa on aikaa ja mahdollisuuksia käynnistää syvälinen, kontaktipintaa tarjoava dialogi. Näissä poikkeustapauksissa asiantuntemus siirtyy tehokkaammin kuin missään, mutta kyse on silloin

opettajan erityisosaamisen siirtämisestä eteenpäin sitä erityisesti kaipaavalle ja sen vastaanottamiseen erityisen tarkasti koulitulle. Taideyliopistoissa teoriaopettajan rooli on paljon laaja-alaisempi. Sitä joutuu myös oppimaan mitä kaikkea ajattelu voi olla käytännön työssä, näitä rajoja kun hälvennetään niinkin päin taideyliopistoissa. Kun näkee käytännön haastavan teorian ja ajattelun materialisoituvan teokseen, joutuu tiedeyliopiston läpikäynyt ajattelemaan teoriaa jonkin sen ulkopuolisen luovuudenpurkauksen alistamana välineenä. Samalla dialogi tarjoaa usein hyviä hetkiä toisen kyydissä. On vain osattava päästää irti teorian integriteetistä, jota yliopistolla pidetään usein itsestäänselvyytenä.

Laaja-alaisuus – ja oppilas vetäjänä

Ohjauksen ja opetuksen tekstuaalinen meri on rannaton – taidekorkeakoulussa. Tiedeyliopistolla oppiaineilla on yleensä jonkinlaiset rajat, metodologiset ja ideologiset puitteet, joiden kautta toimitaan. Opiskelijalle voi suositella ei-akateemisen tekstin lukemista, mutta sitä on tehtävä varauksella. Kun taiteilija haluaa innovoida teorian maailmassa, tai löytää tapoja keskustella työstään, hän ei välttämättä ole sen vapautuneempi tekemään sitä ei-akateemisin välinein, mutta siihen on lupa koulutuksen puitteissa. Niinpä itämaista ajattelua, kaunokirjallisuutta, muiden taiteilijoiden kirjoituksia tai esseistiikkaa voi opettajana paljon vapaammin suositella. Nehän sitä paitsi vieläpä innostavat useammin kuin pedantti rivitutkimustyö, tai kapulakieliset, kaikkea demokraattisesti yhtä paljon esittelevät pystyyn kuolleet akateemiset johdantokirjat. Taidekorkeakoulussa tarkoitus ei ole kasvaa osaksi tiukasti rajattua tieteellistä yhteisöä, eikä siihen ole resurssejakaan. Ollaan syventämässä ja laajentamassa ymmärrystä, jäsentämässä ajatuksia, oppimassa ”tarpeen mukaan” teoriaa.

Tämä asettaa opettajalle laaja-alaisempia vaatimuksia kuin tiedeyliopistoissa. Kuten sanottua, taidekoulun teorianopettajan on hyvä olla laajalti lukenut. Filosofin on parasta lukea näyttelykatalogeja, taideteoreetikon filosofiaa, eikä mitään alaa tai metodologiaa kannata vältellä. Ties mitä keskustelussa voisi olla hyvä tuntee, kun pitäisi löytää lisää pitkospuuta toisen tarpeisiin ja auttaa niiden sijoittelussa!

Taidekorkeakouluissa törmää laajalti itseoppineisiin taiteilijoihin, jotka kasaavat omaa näkemystään opettajan (ja kaikkien muidenkin) lukeneisuudesta poikkeavalla arsenalilla. Avoimuutta on riitettävä, sekä omassa lukemisessa, että keskusteluissa – myös sen suhteen, minkälaisia tekstejä taiteilijat ristilukevat tai yhdistelevät. Ja yleensä syy löytyy teoksesta joka on tekeillä, tai näyttelystä jota kasataan, ja sitäkin on syytä pohtia, teokseen paneutua.

Yksi asia on ihmetyttänyt: opettajan olisi hyvä olla jollakin tavalla sisällä taiteen maailmassa ja omata omakohtainen suhde taiteeseen, ei vain filosofian tai lehtien kulttuurisivujen välittämä kuva taiteesta. Olisi hyvä olla taiteen tajua, jota ei voi kerätä itselleen triviaalisti, lukemalla. Vaikka osalla teoriaopettajista voisikin olla pelkästään tiukasti rajatun asiantuntemuksen siirtämiseen liittyvä tehtävä taidekorkeissa, sitä törmää myös täysin kirjanoppineisiin teoriaopettajiin. Opettajan ei tarvitse itse tehdä taidetta, mutta jos hän haluaa ymmärtää mitä opiskelijat sanovat ja tekevät, taide ei saa olla hänelle vierasta. Voisiko olla niin että sellaisiin tehtäviin, joissa teoreetikon nähdään tarvitsevan edes alkeellista taiteen tajua, joutuisi hankkimaan taidekorkeakouluopettamisen ajokortin, jossa testattaisiin asiaa koskevaa tietoutta ja ymmärrystä? ”Erota joukosta yksi kubistinen teos.” ”Missä näistä kuvista pelataan vastaväreillä?” ”Mitä on etsaus?”

Kykenevä voi toisaalta olla niin monella tavalla, ja suuri osa työstä on kuuntelua. Tärkeää on tajuta, että moni opiskelija on tekemässä itsestään renessanssi-ihmistä, ja tästä projektista on tullut osa opintoja. Vastaavasti heidän teoriaopettajillaan on hyötyä laajan lukeneisuuden lisäksi taiteen tajusta ja tuntemuksesta. Yliopistossakin on renessanssi-ihmisen tavoin itsestään laaja-alaiseksi tekeviä opiskelijoita, mutta he eivät nykypäivänä voi tehdä tästä opintojensa johtotähteä. Onko taideyliopistoista tulossa sivistysyliopistoja, norsunluutorniaan kaventavan yliopistojärjestelmän rinnalla? Taidekorkeakoulujen palkkaamien professoreiden ja opettajien joukossa näyttäisi pikaisenkin opinto-oppaita selailun tuloksena olevan suhteessa enemmän oman tiensä kulkijoita kuin keskimäärin yliopistoissa, virkarakennetta tarkasteltaessa. Lisääkö tämä sivistysyliopiston mahdollisuuksia taideyliopistoissa? Mitä mahdollisuuksia tämä antaa teorian opetukselle, taideyliopistojen tutkimukselle ja niissä käytävälle keskustelulle? Minkälaista vastuuta tämä tuo? Ja kannattaisiko taideyliopistojen piirissä ryhtyä rakentamaan enemmän tutkijoiden yhteistyötä, ei vain väitöskirjaa tekevien taiteilijoiden seminaarien järjestämisen, vaan siellä töissä olevien yliopistoloikkareiden yhteen saattamiseksi? Voisiko joistakin taidekorkeakouluista jopa tulla ajattelun sulatusuuneja? Entäpä mitä kehitysnäkymiä olisi sillä tieteellisellä yhteisöllä, jonka taidekorkeakoulujen yhteen liittäminen synnyttäisi? Olemmeko potentiaalien ääressä jota emme ihan vielä ole ymmärtäneet? Näiden resurssien käyttöönotto vaatisi toki sitä, että yhä useampi teoriaopettaja ei vain vierailisi taidekorkeakoulussa, vaan olisi (itseni tavoin) siellä virassa. Tuntiohjelmat eivät missään instituutiossa muodosta yhteisöä, luovasta yhteisöstä puhumattakaan. Olen vierailut taidekorkeakouluissa, joissa linjan vetäjällä on ylioppilastutkinto ja vain marginaalinen

kokemus opettamastaan alasta, ja joissa ulkopuolisiin opetusresursseihin suhtaudutaan koulun johdon taholta nihkeästi ("Etkö sinä Tuomo, kuvanveistäjänä, voisi hoitaa tätä estetiikan kurssia?"). Opetusministeriölle pystytetään kulisseeja sen suhteen, minkälaista teoriaopetusta on tarjolla. Teoria ei kaikkialla ole tärkeää, mutta jos siltä halutaan energiaa, polttoainetta ja uusien voimakenttien avain, sillä on oltava pelitilaa, ja sen roolia on ajateltava harkitusti.

Muutenkin teoriaopetuksessa voisi pitää kiinni taideyliopistojen tiedeyliopistoista poikkeavista mahdollisuuksista ja resursseista, joita olen käsitellyt kirjoituksessani. Painopiste on teorian ja käytännön kohtaamisessa, luovuudessa, dialogissa. Usein teoriaopettaja havahtuu opiskelijan yllättävien tarpeiden ja provokaatioiden edessä, kuten tanssiin haettu, joka joutuu sopeutumaan tanssissa vievän rytmiin ja otteisiin. Ihmeellisen vastaanottavainen voi olla teorianopettajan rooli taideyliopistoissa, ja tämä vastaanottaminen on yksi lahja, jonka opettajana voi saada – mahdollisuus olla sokraattista kaksisuuntaisemman dialogin vastaanottavassa päässä. Teoriaopettajaksi ryhtyvän elämä on huomattavasti helpompaa, mikäli hän oppii ottamaan tämän irti roolistaan – ja olen vakuuttunut siitä että teorian opettaminen taidekorkeakouluissa on yliopisto-opetusta enemmän yllätysten täyttämä opin tie. Ennen kaikkea tämä on haaste ja yllättävä voimavara yliopiston puolelta tulevalle – taidekorkeakoulussa koulutetulle kulttuuri lienee jo tuttu, joskin moni taidekorkeakoulutettu ei aina osaa arvostaa tätä merkittävää eroa.